

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov

Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov

Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

RAQAMLI MEDIA MANTLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Niyazmetova Shoxista Kadamboy qizi

Jahon Adabiyoti jurnalida muharrir

shniyazmetova11@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada raqamli media mantlari (video, podkast, ijtimoiy tarmoq, interaktiv platformalar, ta'limiy bloglar) asosida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi asoslab berilgan. Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari tahlil qilinib, ularni shakllantirishning uch bosqichli (qabul qilish – hamkorlikda faoliyat – mustaqil mediamahsulot yaratish) modeli taklif etiladi. Metodikaning mazmuni, vositalari va baholash mezonlari jadval ko'rinishida keltirilgan. Tadqiqot natijalari raqamli media muhitida kommunikativ faoliyatni maqsadli tashkil etish o'quvchilarning nutqiy, ijtimoiy-madaniy va strategik ko'nikmalarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, raqamli media, mediasavodxonlik, interfaol metodlar, mediamahsulot, baholash mezonlari.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ МЕДИАТЕКСТОВ

Аннотация. В статье обоснована методика развития коммуникативной компетенции учащихся на основе цифровых медиаресурсов. Рассмотрены структура компетенции и трёхэтапная модель её формирования: восприятие, совместная деятельность, создание собственного медиапродукта. Представлены таблица содержания и средств методики, а также критерии оценивания.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, цифровые медиа, медиаграмотность, интерактивные методы, медиапродукт.

DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE BASED ON DIGITAL MEDIA TEXTS

Abstract. The article substantiates a methodology for developing students' communicative competence through digital media resources. It analyses the structure of the competence and proposes a three-stage model: reception, collaborative activity and creation of an original media product. The content, tools and assessment criteria of the methodology are presented in a table.

Keywords: communicative competence, digital media, media literacy, interactive methods, media product.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot almashinuvining asosiy qismi raqamli muhitga ko'chgan. O'quvchilar kundalik hayotda video platformalar, messenjerlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali faol muloqot qiladi, biroq bu muloqot ko'pincha norasmiy, qisqa va tanqidiy tahlilsiz kechadi. Shu bois maktabning vazifasi raqamli muhitdagi spontan muloqotni maqsadli pedagogik jarayonga aylantirishdan iborat.

O'zbekistonda bu yo'nalish normativ-huquqiy jihatdan ham qo'llab-quvvatlanadi. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1], "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi esa ta'lim sohasini raqamlashtirishni davlat siyosatining tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadi [2].

Muammoning dolzarbligi shundaki, raqamli vositalardan foydalanish soni oshgan sari kommunikativ kompetensiyaning real darajasi avtomatik ravishda yuksalmaydi. Texnologiya o'z-o'zidan emas, balki aniq didaktik maqsadga bo'ysundirilgandagina natija beradi. Maqolaning maqsadi — raqamli media mantlari asosida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash va amaliy metodikani taklif etishdir. Maqsaddan quyidagi vazifalar kelib chiqadi: (1) kommunikativ kompetensiya tuzilmasini aniqlash; (2) raqamli media mantlarining didaktik imkoniyatlarini tasniflash; (3) bosqichma-bosqich metodikani va baholash mezonlarini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOS

"Kommunikativ kompetensiya" tushunchasini ilmiy muomalaga D. Hymes kiritgan. U til haqidagi bilim (grammatik to'g'rilik) bilan uni muayyan vaziyatda o'rinli qo'llay olish qobiliyatini ajratib ko'rsatgan¹ [3]. M. Canale va M. Swain bu g'oyani rivojlantirib, kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik va strategik komponentlarga ajratdi, keyinchalik unga diskursiv komponent qo'shildi² [4]. Yevropa Kengashining "Til bilimi bo'yicha umumyevropa kompetensiyalari" hujjati yangilangan nashrida esa

rag'batlantiruvchi (mediatsiya) faoliyati va onlayn muloqotni alohida faoliyat turi sifatida kiritgan³ [5].

Pedagogik-psixologik jihatdan metodika L.S. Vygotskiyning ijtimoiy o'zaro ta'sir nazariyasiga tayanadi: bilim muloqot jarayonida, yaqin rivojlanish zonasida shakllanadi⁴ [6]. H. Jenkins ta'kidlagan "ishtirokchi madaniyat" (participatory culture) g'oyasi ham raqamli muhitda o'quvchi faqat iste'molchi emas, balki kontent yaratuvchi ekanini asoslaydi [7]. R. Mayer multimedia orqali o'qitish tamoyillari (matn, ovoz va tasvirning o'zaro uyg'unligi, ortiqcha axborotdan qochish) mediamateriallarni didaktik jihatdan to'g'ri tanlash mezonini bo'lib xizmat qiladi⁵ [8].

O'qituvchi tayyorgarligi nuqtayi nazaridan P. Mishra va M. Koehler taklif etgan TPACK modeli texnologik, pedagogik va predmet bilimlarining integratsiyasini talab qiladi⁶ [9]. Raqamli kompetensiyalar esa DigComp 2.2 doirasida axborot bilan ishlash, aloqa va hamkorlik, kontent yaratish, xavfsizlik va muammolarni hal etish sohalariga ajratilgan⁷ [10]. Texnologiyaning til o'qitishdagi rolini tarixiy jihatdan M. Warschauer va D. Healey [11], S. Bax [12] tahlil qilgan; ular texnologiyaning samarasi uning pedagogik jarayonga "normallasuvi", ya'ni oddiy darsning tabiiy qismiga aylanishi bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. M. Prensky "raqamli tub aholi" tushunchasini ilgari surgan bo'lsa-da [13], keyingi tadqiqotlarda yoshlarning raqamli muhitga moslashuvi bir xil emasligi ta'kidlanadi, shu sababli kompetensiyani maqsadli o'qitish zarur. O'zbek metodistlari orasida J.J. Jalolov chet tillarini o'qitishda kommunikativ yondashuv va interfaol vositalarning ahamiyatini yoritgan [14].

Shunday qilib, mavjud tadqiqotlar kommunikativ kompetensiya va raqamli savodxonlikni alohida ko'rib chiqadi; ularni yagona metodik tizimda, aniq bosqichlar va baholash mezonlari bilan uyg'unlashtirish masalasi esa yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ushbu maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi: ilmiy-metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish va qiyoslash; normativ hujjatlarni o'rganish; pedagogik modellashtirish; tizimli yondashuv. Metodikaning amaliy tatbiqi uchun kuzatuv, so'rovnoma va kompetensiya darajalarini mezonlar bo'yicha baholash tavsiya etiladi (tajriba-sinov bosqichi muallif tomonidan o'z namunasida o'tkazilib, natijalari alohida tahlil qilinadi).

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Kommunikativ kompetensiyaning tuzilmasi

Adabiyotlar tahlili asosida raqamli media muhitida kommunikativ kompetensiya to'rt komponentdan iborat deb qabul qilindi: lingvistik (til vositalaridan to'g'ri foydalanish), sotsiolingvistik (muloqot vaziyati, auditoriya va janrga mos uslub tanlash), diskursiv (izchil va mantiqiy matn/nutq qurish) hamda strategik (muloqotdagi muammolarni bartaraf etish, axborot manbasini tanqidiy baholash, raqamli xavfsizlikka rioya qilish) [4; 5; 10].

2. Raqamli media mantlarining didaktik imkoniyatlari.

Raqamli media mantlarini o'quv maqsadiga ko'ra uch guruhga ajratish mumkin: (a) qabul qilishga mo'ljallangan (ta'limiy videolar, podkastlar, onlayn maqolalar); (b) hamkorlikka mo'ljallangan (muhokama forumlari, umumiy hujjatlar, messenjdagi guruhlar); (c) yaratishga mo'ljallangan (blog, qisqa video, infografika, ovozli yozuv). Birinchi guruh namunaviy nutq va janrlar bilan tanishtiradi, ikkinchisi real o'zaro ta'sirni ta'minlaydi, uchinchi esa o'quvchini mediamahsulot muallifiga aylantiradi, bu esa Jenkinsning ishtirokchi madaniyat g'oyasiga mos keladi [7].

3. Uch bosqichli metodika.

1-bosqich — Qabul qilish va tahlil (motivatsion-diaagnostik). O'qituvchi tanlangan raqamli material (masalan, qisqa ilmiy-ommabop video yoki podkast) bo'yicha tinglash-tushunish va tanqidiy o'qish topshiriqlarini beradi. O'quvchilar matnning maqsadi,

auditoriyasi, ishonchliligi va uslubini tahlil qiladi. Material hajmi Mayer tamoyillariga muvofiq cheklanadi, ortiqcha vizual yuklamadan qochiladi [8].

2-bosqich — Hamkorlikdagi faoliyat (amaliy-faol). Kichik guruhlarda onlayn munozara, fikr-mulohaza yozish, umumiy hujjat ustida ishlash, rolli simulyatsiyalar (masalan, onlayn intervyu, fikr bildirish, kelishmovchilikni hal qilish) tashkil etiladi. Bu bosqichda o'qituvchi yaqin rivojlanish zonasi tamoyiliga ko'ra "iskala" vazifasini bajaradi: namunalar, yo'riqnoma va izchil fikr-mulohaza beradi [6].

3-bosqich — Mustaqil mediamahsulot yaratish (ijodiy-natijaviy). O'quvchilar real auditoriya uchun mini-podkast, blog yozuvi, qisqa video yoki infografika tayyorlaydi, so'ng uni sinfdoshlari oldida taqdim etib, o'zaro baholaydi. Bu bosqich strategik va diskursiv komponentlarni integratsiyalashgan holda mustahkamlaydi.

Metodikaning mazmuni va vositalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Raqamli media mantlari asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasi (muallif ishlanmasi)

Bosqich	Raqamli media mantlari	Namunaviy faoliyat	Rivojlantiriladigan komponent	Baholash vositasi
1. Qabul qilish va tahlil	Ta'limiy video, podkast, onlayn matnlar	Tinglab-tushunish, manba ishonchliligini baholash, janr tahlili	Lingvistik, sotsiolingvistik	Test, savol-javob, tahliliy varaq
2. Hamkorlikdagi faoliyat	Onlayn forum, umumiy hujjatlar,	Munozara, rolli o'yin, birgalikda matn tuzish, fikr-mulohaza berish	Diskursiv, strategik	Kuzatuv varaqasi, hamkasb baholashi

Bosqich	Raqamli media mantlari	Namunaviy faoliyat	Rivojlantiriladigan komponent	Baholash vositasi
	video-konferensiya			
3. Mediamahsulot yaratish	Blog, mini-podkast, qisqa video, infografika	Loyiha tayyorlash, taqdimot, o'z-o'zini va o'zaro baholash	Barcha komponentlar (integrativ)	Rubrika asosida portfolio baholashi

O'quvchilar yutuqlarini baholash uchun rubrika mezonlari ishlab chiqildi: (1) til vositalarining aniqligi; (2) muloqot vaziyatiga mosligi; (3) fikrning izchilligi va dalillanganligi; (4) manbalarni tanqidiy baholash va axborot xavfsizligiga rioya; (5) hamkorlikda ishtirok etish madaniyati. Har bir mezon uch darajada (boshlang'ich, o'rta, yuqori) ta'riflanadi, bu esa natijalarni o'lchash va dinamikani kuzatish imkonini beradi.

4. Metodikani qo'llashning pedagogik shartlari

Tahlil metodikaning samarali bo'lishi uchun quyidagi shartlar muhimligini ko'rsatdi: birinchidan, raqamli vositalar o'quv maqsadiga bo'ysundirilishi, texnologiyaning o'zi maqsadga aylanib qolmasligi kerak [11; 12]; ikkinchidan, o'qituvchi texnologik, pedagogik va predmet bilimlarini uyg'unlashtira olishi lozim [9]; uchinchidan, o'quvchilarning raqamli tayyorgarligi turlicha ekanini hisobga olib, topshiriqlar differensiallashtirilishi zarur [13]; to'rtinchidan, onlayn muhitda axborot xavfsizligi va muloqot etikasi har bir bosqichga singdirilishi kerak [10]; beshinchidan, baholash faqat natijaga emas, jarayonga ham qaratilishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli media mantlari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda katta didaktik salohiyatga ega, biroq bu salohiyat

metodik jihatdan tashkil etilgandagina ro'yobga chiqadi. Taklif etilgan uch bosqichli metodika (qabul qilish va tahlil – hamkorlikdagi faoliyat – mediamahsulot yaratish) kompetensiyaning lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarini izchil shakllantirishga imkon beradi. Jadval va rubrika mezonlari metodikani amaliyotga tatbiq etish va natijalarni o'lchash uchun asos bo'ladi. Kelgusi tadqiqotlarda metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali miqdoriy jihatdan tasdiqlash, shuningdek, sun'iy intellekt vositalarining muloqot ko'nikmalariga ta'sirini o'rganish maqsadga muvofiq.

IZOHLAR (SNOSKALAR)

¹ Hymes bu g'oyani N. Chomskiyning "kompetensiya" va "bajarish" (performance) ajratishiga qarshi qo'ygan: unga ko'ra, til bilishi ijtimoiy muhitda qo'llash qoidalarini ham o'z ichiga oladi.

² Canale va Swain (1980) modelida uch komponent bo'lgan; diskursiv komponent M. Canale tomonidan 1983-yilda qo'shilgan.

³ Yevropa Kengashining 2020-yilgi "Companion Volume" nashrida mediatsiya (matn, tushuncha va muloqotni vositachilik qilish) hamda onlayn o'zaro ta'sir faoliyat turlari sifatida kengaytirilgan.

⁴ Yaqin rivojlanish zonasi — bolaning mustaqil bajara oladigan va kattalar yoki hamkasb yordamida bajara oladigan faoliyat darajalari orasidagi masofa.

⁵ Mayer tamoyillari qatoriga multimedia, yaqinlik, ortiqchalikdan qochish, signal berish tamoyillari kiradi.

⁶ TPACK — Technological Pedagogical Content Knowledge (texnologik-pedagogik-predmet bilimi).

⁷ DigComp 2.2 raqamli kompetensiyani besh sohada: axborot va ma'lumotlar savodxonligi, aloqa va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik, muammolarni hal etishda tavsiflaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida". — Toshkent, 2020.
3. Hymes D. On communicative competence // Pride J.B., Holmes J. (eds.). Sociolinguistics. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — P. 269–293.
4. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics. — 1980. — Vol. 1, No. 1. — P. 1–47.
5. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. — 278 p.
6. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
7. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. — New York: New York University Press, 2006. — 308 p.
8. Mayer R.E. Multimedia Learning. 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — 304 p.
9. Mishra P., Koehler M.J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. — 2006. — Vol. 108, No. 6. — P. 1017–1054.
10. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. — 133 p.
11. Warschauer M., Healey D. Computers and language learning: an overview // Language Teaching. — 1998. — Vol. 31, No. 2. — P. 57–71.
12. Bax S. CALL — past, present and future // System. — 2003. — Vol. 31, No. 1. — P. 13–28.
13. Prensky M. Digital natives, digital immigrants // On the Horizon. — 2001. — Vol. 9, No. 5. — P. 1–6.
14. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2012.